

Történeti oktatás, tankönyvügy, tankönyvrevízió

A CISH 1929-es velencei tanácskozása (1)

A tankönyvrevíziós mozgalom kutatásának tudomány-rendszertani helye a tankönyvkutatásokhoz kapcsolódik. E kutatások egyik legismertebb hazai képviselője, Dárdai Ágnes révén a nemzetközi tankönyvrevíziós mozgalom két világháború közötti eseményeinek számos mozzanata ismert (Dárdai, 2002; F. Dárdai, 2006). A téma mindenre, így a Történettudomány Nemzetközi Bizottsága (= Comité International des Sciences Historiques, a továbbiakban CISH) által rendezett kongresszusok, tanácskozások hazai vonatkozásaira is kiterjedő szisztematikus történeti feldolgoása viszont jelen írás szerzőjének kisebb résztanulmányait leszámítva (Albert B., 2008, 2010) a mai napig nem történt meg.

A két világháború közötti nemzetközi tankönyvrevíziós mozgalom áttekintéséhez az egykorú szakmunkák közül az International Institute of Intellectual Cooperation 1933-as angol nyelvű beszámolója, a *School text-book revision and international understanding* tekinthető az egyik leginformatívabb és legautentikusabb történeti forrásnak. A kötet húsz tankönyvrevízióval foglalkozó nemzetközi társaságot mutat be, melyek közül jelen írás a CISH ezirányú tevékenységével, konkrétan a szervezet 1929-es velencei tanácskozásával és annak magyar vonatkozásaival foglalkozik. Célunk az 1929-es tanácskozás eseménytörténetének bemutatásán keresztül a történeti oktatásról és tankönyvügyről új adatfeltárást végezni, a történelemtanítás történetének fehér foltjaira is rámutatni, ezáltal történelem tantárgy-pedagógiai ismereteink horizontját is szélesíteni.

A velencei tanácskozás történeti forrásai

A CISH 1929-es velencei tanácskozásáról igen kevés szakmunka áll rendelkezésre. A CISH által megrendezett történészkongresszusok és a CISH fejlődésének szisztematikus történeti feldolgoása Karl Dietrich Erdmann (német történész, a bizottság elnöke 1975–1980 között) révén ugyan a történész szakma előtt nem ismeretlen; a szerző 1987-es német nyelvű kiadása (Erdmann, 1987) után 2005-ben Jürgen Kocka és Wolfgang J. Mommsen szerkesztésében az összefoglaló rövidített angol nyelvű változata (Erdmann, 2005) is megjelent. A 2005-ös kiadás a CISH-kongresszusokat elemzi teljes vertikumban 1898-tól kezdődően, így az 1928-as oslói után az 1933-as varsói történészkongresszus eseménytörténetét részletezi, nem tesz említést viszont az 1929-es velencei tanácskozásról. A Comité elnökének a CISH eredettörténetét és kezdeti szakaszát bemutató, személyes visszaemlékezését tartalmazó emlékanyaga az 1928-as oslói történészkongresszus eseménytörténetének bemutatásával zárul (Kohlt, 1962). Az Institute of Intellectual Cooperation 1933-as angol nyelvű beszámolója is szűk fél oldalon ír a történetoktatási bizottság első találkozójáról. A velencei események részletes ismertetésére így egyrészt a CISH kiadványai, a részletes jegyzőkönyveket tartalmazó korabeli bulletinok (Comission..., 1930, 478–486. o.), másrészt a kongresszusok és tanácskozások magyar delegáltja, Domanovszky Klebelsberghez írt beszámolóit, különösen az 1929. június 29-i jelentése tekinthetők irányadónak (Domanovszky..., é. n.). A velencei tanácskozás magyar vonatkozásainak történeti

forrásai közül kettőt érdemes még kiemelni: egyrészt egy szlovák szerző magyarelles tankönyvbírálatára válaszként megfogalmazott és az olasz tanácskozáson ismertetett *Bemerkungen* (1928) című memorandumot, másrészt egy bajai tanítóképző intézeti tanár, Chobodiczky Alajos francia nyelven megjelent, a Comité történetoktatási bizottsága számára a hazai történelemoktatásról szóló jelentését.

A történetoktatási bizottság munkája

A történetoktatási bizottság – bár létrehozásáról már 1927-ben Göttingenben döntöttek – az oslói ülészak idején alakult meg, Gustave Glotz elnöklete alatt. E bizottságot – amint Domanovszky is megállapítja – a franciák keltették életre azzal a céllal, hogy a történeti oktatásból a túlzó nacionalista megnyilvánulásokat kiküszöböljék. Glotz bevezető előadásában ismertette a történetoktatási bizottság fontosabb céljait. Kiemelte, hogy a történelemnek mindig a tudomány aktuális állapotát kell tükröznie, az elemi, a középiskolai és a felsőoktatásnak pedig egymásra kell épülnie.

Halvdan Koht kérésére ugyancsak még Göttingenben döntöttek arról, hogy a CISH következő kongresszusára minden ország készítse el a történettanítás aktuális állapotáról. A történetoktatási bizottságról készült jegyzőkönyv (*Comission...*, 1930) szerint Gustave Glotz, még a velencei ülészakot megelőzően, 1929. február 19-én körlevelet küldött ki a Comité tagjainak, melyben azt az instrukciót fogalmazta meg, hogy az oktatásszervezés és az oktatási elvek szintjén az országoknak a lehető legteljesebb dokumentáció összeállítására kell törekedniük, melyet az elemi iskolai oktatás bemutatásával célszerű kezdeni. Az oslói kongresszusra ugyanis ilyen jellegű jelentés csak a franciák részéről készült el, melynek elemi iskolai fejezetét az oslói tanácskozás francia delegáltja, Pierre Capra jegyezte. Mivel Glotz úgy vélte, hogy ez a jelentés lehet az alapja minden ország számára saját beszámolójuk elkészítésének, a körlevél mellékleteként megküldték azt minden ország számára. 1929. május 7-ig, a velencei általános ülés összehívásáig csupán tíz ország küldte meg a jelentését.

A költségvetést követően került sor a történetoktatási jelentések megtárgyalására, melyek színvonalában és tartalmában is igen nagy különbségeket mutattak. A német jelentés középpontjában az oktatás szelleme állt, a szovjet delegáció vezetője pedig a nemzetköziségen és az osztályharcon alapuló történelemtanítást hangsúlyozta. Marcell Handlmann, a lengyel küldött hozzászólásában ki is emelte, hogy célszerűnek tartaná egy egységes szempontrendszer kidolgozását, továbbá az egészről egy összefoglaló jelentés készítését.

Végül három javaslatot fogalmazott meg a bizottság, melynek első pontja arra irányult, hogy továbbra is kérjék be az elemi iskolai történelemoktatásról szóló jelentéseket, és arra kérjék a szerzőket, hogy a jelentések ne csak a tárgyi feltételekkel, hanem az oktatás szellemével is foglalkozzanak. A bizottság második javaslata arra irányult, hogy az elemi iskolai oktatásról készült beszámolók után készüljenek jelentések a középiskolai történelemoktatásról is. Végül Glotz tett javaslatot arra, hogy a nemzeti jelentések összefoglalását Pierre Capra készítse el. Ha a szerző a felkérést visszautasítaná, akkor a titkárság kapjon felhatalmazást arra, hogy másik szerzőt kérjen fel az összefoglaló jelentés megírására.

Domanovszky, bár beszámolójában kellő alaposággal írt a velencei tanácskozás fontosabb eseményeiről, mégis a legfontosabb kérdésnek a történeti oktatást tekintette, mely, mint írta, „politikai vonatkozásainál fogva éles vitákra adott alkalmat. Már a bizottságban, még inkább azonban a Comité plenáris ülésein.” (*Domanovszky...*, é.n.).

A Comité plenáris ülésén el is szabadultak az indulatok, amikor Gioacchino Volpe megismételte korábbi, a bizottsági ülésen elhangzott javaslatát, mely szerint, lévén a történetoktatási bizottság nem tudományos kérdésekkel foglalkozik, mondja ki a felosz-

latását. Még élesebben fogalmazott Pietro Fedele volt olasz közoktatásügyi miniszter is, amikor kijelentette, hogy egy nemzet sem fogja eltérni azt, hogy saját nemzeti oktatásába más, idegen ország, vagy bizottság, akár a Comité beleszóljon.

A vitában az északi és a dél-amerikai államok egységesen az olasz javaslat ellen emeltek szót, a holland képviselő pedig már-már provokálta Volpét azzal, hogy egy olyan határozat elfogadására tett javaslatot, mely szerint a Comité azért mondja ki a feloszlátását, mert nem akar olyan kérdésekkel foglalkozni, mely a népek egymás közötti megértését és megbékélését szolgálják. A tankönyvrevíziós pátthelyzetet Aage Friis koppenhágai tanár kompromisszusos javaslata oldotta fel. Friis azt indítványozta, hogy a Comité csak tudományos kérdésekkel foglalkozzék, de járuljon hozzá ahhoz, hogy a történeti oktatás kérdéseiről is adatokat gyűjtsön.

A francia-olasz ellentét mögött a valóságban az eltérő (kultúr)diplomáciai érdekek húzódtak meg. Franciaország abban volt érdekelt, hogy az összeurópai megbékélést hirdetve képviselje egyúttal a saját nemzetpolitikai céljait, melyek szemben álltak Olaszország nemzeti érdekeivel. A francia-olasz ellentét nem újkeletű, hiszen a CISH főtitkára, Michel Lheritier és az olasz delegált, Gioacchino Volpe összecsapása már az 1928-as oslói konferencia történetoktatási szekciójában lezajlott. Gioacchino Volpe ekkor hevesen bírálta a CISH főtitkárát, és azt nyilatkozta, hogy „Lheritier meg akarja fordítani a történelemoktatást az internacionalizmus és béke propagandája irányába” (Erdmann, 2005, 134. o.).

A Chobodiczky-jelentés

„Nem mulaszthatom el azt sem kiemelni – írja Domanovszky [é. n.] –, hogy az a jelentés amelyet az elemi történeti oktatásról Chobodnitzky (helyesen Chobodiczky – A. B. G.) bajai tanár szerkesztésében a történetoktatási bizottság elé terjesztettünk, minden oldalról általános elismerésben részesült.”

Először néhány szót magáról a szerzőről, hiszen neve még a történelem tantárgy-pedagógiát művelők körében sem biztos, hogy ismerősen cseng. (2) A felvidéki születésű Chobodiczky tanári pályáját 1910-ben kezdte, 1921-ben került Bajára, ahol történelmet és alkotmánytant tanított. 1938/39-ben igazgatóhelyettes, majd tanítóképző intézeti igazgató. A második világháborút követően Szegedre költözött. 1973-ban hunyt el, tüdőembóliában. Tanítványai tisztelték és becsülték, precíz, pontos és kötelességtudó embernek tartották (Chobodiczky iratanyag, EJF Iskolamúzeum).

A bajai tanár a történettanításról igen részletes, mindenre kiterjedő beszámolót állított össze (Chobodiczky, 1932). A jelentés első fejezete aprólékos részletezettséggel tárja elénk az elemi iskolai oktatás szervezeti és törvényi hátterét, létszámadatokat közölve az

František Loubal elsősorban azt kifogásolta, hogy a magyar tankönyvek nem kellő terjedelemben foglalkoznak a szlovák történelemmel, 1848 történeténél nem írnak a szlovák revolúcióról, a Stúr vezette cseh alkotmányharcról, de nem hangsúlyozzák kellőképp Comeinus kulturális szerepét sem. Ezzel szemben nagy hangsúlyt fektetnek a háborúk bemutatásának. Loubal önkényesen kiválasztott tankönyvi témák alapján Magyarországra nézve bántó, torzító általánosításokat is megfogalmazott, a szlovák identitáskeresést magyarellenességgel igyekezett alátámasztani. Jó példa erre egy cseh szerző tankönyvéből vett idézet, melyben a németeket és a magyarokat „lelkünk gyilkosainak” nevezte a tankönyv.

1925–26-os tanév magyarországi elemi iskoláiról, tanítóiról és tanulóiról. Ezt követi az elemi iskolai történelemoktatás bemutatása, majd a fiú- és a leányiskolákban, végül a tanítóképzésben a történelemtanítás helyzetértékelése. A teljesség igénye nélkül nézzük meg az elemi iskolai történelemtanításról vallott nézeteit! Az elemi iskolai történelemtanítás legfőbb céljának egyrészt a világtörténelem érintésével a magyar nemzet történetének megismertetését tekinti. Másrészt a nemzeti önértetre, hazaszeretetre nevelés szükségességét, valamint az isteni gondviselésbe vetett hit megerősítésének fontosságát hangsúlyozza a szerző. Az V. osztályban kezdődő történeti oktatást négy év készíti elő. A III. osztályban a gyerekek például a szűkebb lakókörnyezetükkel, mesékkel, mondákkal, a IV. évfolyamon a nagy magyarok életével, az önzetlen hazaszeretetet példáival, a nemzeti történelem döntő eseményeiről szóló olvasmányokkal ismerkednek meg. Az V. osztályban már kellő időt kell hagyni a gyerekeknek a kérdezésre, arra, hogy személyes véleményüket képesek legyenek megfogalmazni. A teljes objektivitásra törekvés, az igazság tanítása azonban lángoló patriotizmussal párosuljon.

František Loubal vádjai és a válaszmemorandum

Wilhelm Carlgren svéd tanácsos szerkesztésében még 1928-ban az oslói kongresszuson került kiosztásra egy kétkötetes munka, melyben egy szlovák szerző, František Loubal tíz oldalon keresztül igen kedvezőtlen képet festett a magyarországi történelemtanításról és történelemtankönyvekről.

František Loubal elsősorban azt kifogásolta, hogy a magyar tankönyvek nem kellő terjedelemben foglalkoznak a szlovák történelemmel, 1848 történeténél nem írnak a szlovák revolúcióról, a Stúr vezette cseh alkotmányharcról, de nem hangsúlyozzák kellőképp Comeinus kulturális szerepét sem. Ezzel szemben nagy hangsúlyt fektetnek a háborúk bemutatásának. Loubal önkényesen kiválasztott tankönyvi témák alapján Magyarországra nézve bántó, torzító általánosításokat is megfogalmazott, a szlovák identitáskeresést magyarellenességgel igyekezett alátámasztani. Jó példa erre egy cseh szerző tankönyvéből vett idézet, melyben a németeket és a magyarokat „lelkünk gyilkosainak” nevezte a tankönyv.

Milyen válaszreakciót váltott ki Loubal írása a hazai delegáció vezetőjéből? Domanovszky a nemzeti érdeket tartotta szem előtt, amikor több levélben is sürgette a kultuszértécát egy válaszmemorandum megírására. Ennek eredménye a Szelényi Ödön által írt, Domanovszky által jegyzett *Bemerkungen (1928)* című beadvány, melyet a velencei tanácskozáson ismertettek. A beadvány szerint egyrészt Loubal Mangold Lajos (1907), Komárik István (1900) és Varga Ottó (1896) tankönyveit bírálta, melyek közül egy sem volt már használatban, továbbá a Koczogh-Takáts-féle 1913-as kiadást, melyet az előző évtől vontak ki a forgalomból, végül Takáts György 1921-es tankönyvét, mely egy régebbi kiadás felületes átdolgozása volt. A válaszmemorandum megemlítette az érvényben lévő 1924-es középiskolai tantervet, mely alapján Magyarországon felmenő rendszerben láttak napvilágot a történelem tankönyvek, másrészt kiemelte a Klebelsberg által 1925-ben létrehozott tankönyvbizottság munkáját, mely minden esetben a beküldött tankönyveket a legnagyobb szigorúsággal bírálta el. Loubal tehát ismerhette a Hivatalos Közlöny 1928. június 15-i számában közzétett, forgalomban lévő tankönyvlistát, melyből elemzéséhez megfelelő tankönyveket választhatott volna.

Ami a tartalmi észrevételeket illeti, a válaszmemorandum kiemelte, hogy a háború előtti tanterv (és az ez alapján írt tankönyvek) csak rövid terjedelemben foglalkoztak 1848 történelmével, és a könyvek az 1867-es kiegyezéssel végződtek. Nem várható el tehát az, hogy amíg a magyar történelmi részt – a tanterv szigorú elvárásainak megfelelően – pár sorban, és csak nagyon elnagyolva tárgyalja a tankönyv, addig a szlovák történelem kellő részletezettséggel legyen megírva.

Loubal Magyarországra nézve bántó, torzító általánosításokat az önkényesen kiválasztott tankönyvi témák alapján fogalmazott meg, a szlovák identitáskeresést magyarellenességgel igyekezett alátámasztani. Pekár tankönyvéből vett idézet kapcsán Domanovszky rámutatott arra, hogy az ilyen és ehhez hasonló kijelentések nem szolgálgják a megbékélést. A *Bemerkungen* (1928) című beadvány pozitív visszhangot váltott ki a CISH szervezetében, Carlgren például sajnálatát fejezte ki azért, hogy a kötet kiadása előtt nem ellenőrizte kellő körültekintéssel a szlovák tanár írását.

Új kutatási eredmények

Kutatásunk során igyekeztünk a két világháború közötti tankönyvrevíziós mozgalom eseménytörténetét, konkrétan a CISH 1929-es velencei tanácskozását a rendelkezésre álló történeti, főként könyvészeti és kéziratári források segítségével rekonstruálni. A tankönyvüggyel, történelemtanítással, tankönyvrevízióval foglalkozó kutatások a történelem tantárgytörténeti ismereteinket is gazdagítják. A František Loubal szlovák tanár kritikájára adott *Bemerkungen* című beadvány vázlatos ismertetése vagy a történetoktatói bizottság munkájának részletes bemutatása új adatfeltárásnak tekinthető. Írásunkban ráirányítottuk a figyelmet egy eddig kevésbé ismert, a történelemtanítással foglalkozó vidéki tanítóképző-intézeti tanár, Chobodiczky Alajos munkásságára. A tantárgytörténeti adatfeltárások nem csupán a tankönyvrevíziós mozgalom eseményeinek szisztematikus történeti feldolgozásához járulnak hozzá, de tantárgy-pedagógiai háttértudásunkat is gazdagítják.

Jegyzet

(1) Jelen írás az MTA Pedagógiai Bizottság Tantárgypedagógiai Albizottsága által szervezett 2010. szeptember 3-i tanácskozáson elhangzott előadás szerkesztett változata.

(2) A Chobodiczky-iratanyag Rendes Béla, az Eötvös József Főiskola egykori tanárának gyűjtőmunkája

eredményeként került a bajai Eötvös József Főiskola Iskolamúzeumába. Az iratanyag részben volt tanítványi visszaemlékezései, részben saját feljegyzései, a történelem és az alkotmánytan tanítása terén szerzett tapasztalatait tartalmazza.

Irodalom

Albert B. Gábor (2008): A magyarországi tankönyvrevíziós mozgalom a két világháború között. *Századok*, 142.

Albert B. Gábor (2010): „Különös sulyt helyezek”. Domanovszky Sándor felterjesztése Klebelsberg Kunónak a magyar történeti tankönyvek szelleméről szerkesztendő memorandum tárgyában. *Történelemtanítás-online*. (XIV.) Új folyam I. 2. sz. <http://www.folyoirat.tortenelemtanitas.hu/2010/05/albert-b-gabor-”kulonos-sulyt-helyezek”-doma-novszky-sandor-felterjesztese-klebelsberg-kunonak-a-magyar-torteneti-tankonyvek-szellemerol-szerkesztendo-memorandum-targyaban>

Barabás János (é. n.): „Osztályfőnökünk Chobodiczky Alajos”. In *Chobodiczky iratanyag*. Eötvös József Főiskola Iskolamúzeuma.

Bemerkungen. Zu F. Loubal Kritik der magyarischen Lehrbücher, erschienen im I. Band des Rapport on nationalism in history textbooks, Stockholm, 1928. (1928) MTAK Kéziratár, Ms 4519/65. 68-76.

Carlgren, W. (1928, szerk.): *Report on nationalism in history textbooks. Prepared and compiled by the*

working committee of a special commission on education. A.-B. Magn. Bergvallas Förlag, Stockholm.

Chobodiczky, A. (1932): L'enseignement de l'histoire dans les écoles primaires hongroises. *Bulletin of the International Committee of Historical Sciences*, 17. sz. 579–589.

Comission pour l'enseignement de l'histoire. (1930) *In Assemblées et Comissions du Comité International des Sciences Historiques. Paris (1928), Oslo (1928), Venise (1929).* *Bulletin of the International Committee of Historical Sciences.*

Dárdai Ágnes (2002): *A tankönyvkutatás alapjai.* Dialog Campus Kiadó, Budapest–Pécs. 26–31.

Domanovszky Klebelsberghez. (é. n.) MTAK Kéziratár, Ms 4519/66.

F. Dárdai Ágnes (2006): Tankönyvek a társadalmi-politikai érdekek keresztüztüében. In.: *Történelmi megismerés-történelmi gondolkodás. II. Történelemtanítás-történelemtankönyvek.* Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kara – Magyar

Történelmi Társulat Tanári Tagozata, Budapest. 8–41.

Erdmann, K. D. (1987): *Die Ökumene der Historiker. Geschichte der Internationalen Historikerkongresse und des Comité International des Sciences Historiques*. Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen.

Erdmann, K. D. (2005): *Toward a Global Community of Historians. The international Historical Congresses and the International Committee of Historical Sciences 1898–2000*.

International Institute of Intellectual Cooperation (1933): *School Text-Book Revision and International Understanding*. International Institute of Intellectual Cooperation, Paris. 2., javított kiadás.

Komárik István (1900): *Magyarország oknyomozó története. A középfokú iskolák VIII. oszt. részére*. Jurcsó Antal, Kalocsa.

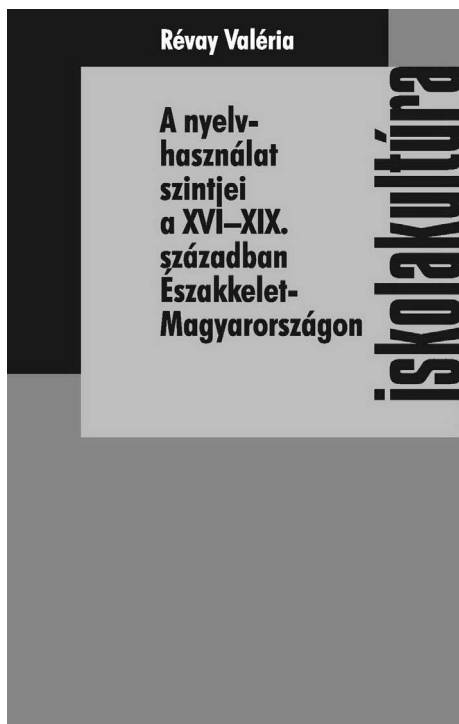
Mangold Lajos (1907): *A magyarok oknyomozó történelme. A középiskolák VIII. osztálya számára*. Franklin, Budapest.

Takáts György (1921): *A magyar nemzet története*. Athenaeum, Budapest.

Varga Ottó (1896): *A magyarok oknyomozó története. A középiskolák VIII. osztálya számára*. Franklin, Budapest.

Albert B. Gábor

Kaposvári Egyetem, Pedagógiai Kar,
Neveléstudományi Tanszék



A Gondolat Kiadó könyveiből